

ЛЕКЦІЯ 3

СТРУКТУРНЕ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ У РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ

1. Нова парадигма грамотності.
2. Безперервність як провідний принцип реформування освітніх систем.
3. Розвиток дошкільного виховання.
4. Реформи початкової школи.
5. Стан і розвиток середньої освіти.
6. Приватні заклади у сучасних освітніх системах.
7. Розвиток професійної освіти.
8. Освіта дорослих.

Нова парадигма грамотності на порозі нового тисячоліття

В кінці ХХ століття людство накопичило великий досвід боротьби з неграмотністю, однак у цій боротьбі воно все ще залишається переможеним: напередодні третього тисячоліття у світі нараховується 885 млн. неграмотних, що є найбільш яскравим проявом глобальної освітньої кризи. Її подолання залежить як від багатьох позапедагогічних чинників – економічних, політичних, соціальних, так і від власне педагогічних. Далі звернемося саме до них, тобто, як до визначення самого поняття – грамотність, так і до аналізу шляхів її досягнення, що є актуальними.

На порозі ХХІ століття поняття грамотність означає не просто вміння читати, писати, рахувати, а *«здатність розуміти та використовувати різні типи інформації у побутовому, професійному та громадському житті»*. Грамотність розглядається як можливість індивіда бути включеним в економічну, культурну, політичну практику суспільства; у *грамотне середовище* на локальному, регіональному, державному та глобальному рівнях; як умова соціального та культурного розвитку суспільства.

Центральне місце у новій парадигмі грамотності посідає поняття *суспільної грамотності*. Воно означає, що існуючі в державі інституції дозволяють індивіду повноцінно реалізовувати свої громадянські права та обов'язки тільки через письмову мову (написані закони Конституції та інші правові норми), щоб вирішити свої особисті, сімейні, професійні, економічні проблеми можна тільки оволодівши цією мовою. Тобто суспільство, держава свідомо формують та підтримують у

кожного громадянина потребу в набутті грамотності. Більш того, держава гарантує безумовне виконання прийнятих законів, правил та норм і тим мотивує громадян до набуття грамотності.

Мова йде про створення *культури грамотності*, яка передбачає формування постійної, «пожиттєвої» потреби у її набутті та підвищенні, про створення *грамотного середовища* – суспільства що навчається перманентно, протягом усього періоду свого існування. Набуття грамотності перетворюється в сучасному світі як на одне з провідних громадянських прав, так і на обов'язок громадянина, невиконання якого має негативні наслідки як для окремої особистості, так і для всього соціуму.

Характер суспільної грамотності є змінною категорією, що залежить від способу життя конкретного суспільства (громади). І пріоритетними тут не завжди і не повсюдно були вміння читати й писати. Наприклад, у житті ряду традиційних громад письмові документи взагалі не відіграють якоїсь суттєвої ролі.

Зовсім не завжди з вміннями писати та читати був пов'язаний навіть високий рівень участі в політичному житті держави. Так, серед давніх греків архаїчного періоду було мало таких, що володіли ними, але більшість пишалась своїм вмінням мислити, аргументувати, дебатовати, поважати право інших на власну думку. В епоху полісної демократії ідеал всебічно розвиненої людини відобразився у розумінні грамотності як вміння читати та плавати.

Отже, сутність поняття суспільної грамотності завжди залежала від характеру суспільної практики. В сучасних умовах її мета визначається міжнародним освітнім товариством як *утвердження громадянських прав, демократії, взаєморозуміння: культурний розвиток особистості та громади*.

З такого розуміння поняття суспільної грамотності логічно випливає інше положення нової парадигми грамотності: програми її розвитку *Повинні бути включеними у широкий соціально-економічний та культурний контекст*, тобто бути інтегрованими у програми створення нових робочих місць, які потребують певного рівня грамотності; у програми залучення населення до політичного життя регіону та держави; у програми створення культурних осередків, що зроблять можливим переведення на рівень письмової мови надбань місцевого фольклору тощо. Такий підхід сприяє підвищенню мотивації населення у здобутті грамотності, оскільки виникає реальна можливість її реалізації у побутовому громадському, професійному, культурному житті. Успішне санкціонування у всіх цих сферах життя потребує, як загальної, так і професійно грамотності.

Поширення суспільної грамотності сприяє повноцінному розвитку письмової мови, що продовжує бути актуальним для ряду народностей у країнах, що розвиваються. Писемність дозволяє цим народностям прилучитися до сучасних

інформаційних процесів, обміну ідеями, в цілому виступає засобом активізації соціальної творчості. Важливою у справі становлення писемної літературної мови є роль державних та громадських інституцій, які сприяють її введенню у всі сфери суспільного життя, активізації її участі у обміні та поширенні інформації суспільного значення. Така мовна політика є актуальною і для молодих держав, що хоч і мають давню писемність, але здійснюють зусилля для затвердження пріоритету державної мови у всіх сферах суспільного життя.

Розвиток соціальної грамотності передбачає активне запровадження *інтергенераційного підходу*, що означає, перш за все, усвідомлення взаємозв'язку та взаємообумовленості грамотності дорослих (батьків) та успішності шкільного навчання дітей. Грамотність батьків є запорукою вступу дітей до школи; від рівня батьківської грамотності залежить створення в сім'ї умов для навчання, як матеріальних, так і духовних. Батьки є тією силою сучасного суспільства, що найкраще спроможна вимагати від школи якісної роботи, що є рушійною силою розвитку шкільної системи.

Формування суспільної грамотності неможливе в сучасних умовах без використання у цьому процесі *нових інформаційних технологій* (НІТ), які стали не тільки засобом здобуття освіти, але й невід'ємною частиною її змісту. Позитивними сторонами використання НІТ як засобу розвитку суспільної грамотності спеціалісти вважають:

- в можливості залучення до навчання нових контингентів, які позбавлені такої можливості за інших умов;
- надання навчальному процесу більш творчого, інноваційного характеру;
- безмежне розширення ресурсної бази інформації, що залучається до навчального процесу, підвищення її якості;
- надання можливості вибору джерел інформації, що слугує мотиваційним чинником до прояву творчого підходу у навчанні, засобом збагачення навчального досвіду;
- можливість вибору місця навчання: вдома, на робочому місці, в системі формальної освіти, в публічній бібліотеці тощо;
- і можливість оптимального використання навчального часу та зусиль викладацького персоналу, можливість активної самоосвіти.

Умовами, за яких використання НІТ є ефективним засобом підвищення суспільної грамотності вважаються:

- доступність НІТ. У багатьох країнах високотехнологічні інформаційні засоби - комп'ютери та їх мережі, відеосистеми тощо є все ще малодоступними. Тому неможливість їх використання як елемента масової соціальної практики

навіть поглиблює інформаційну та культурно-освітню прірву між різними верствами суспільства. Однак спеціалісти вважають такий стан речей короткочасним. Прикладом тому слугують радіо та телебачення, які не так давно були предметами соціального престижу, а сьогодні стали загальнодоступними і слугують важливими, часто єдиними засобами підвищення суспільної грамотності, оскільки набули більшого поширення, ніж письмові засоби масової інформації. Розв'язання проблеми подальшого розповсюдження НІТ є сьогодні, як відмічається у матеріалах V Міжнародної конференції з питань освіти дорослих, у більшій мірі проблемою політичної волі, відданості інтересам народу тих, хто приймає політичні рішення у відповідній сфері;

- першочергове залучення до вивчення та використання НІТ професійних освітян, які повинні створювати навчальні програми та методичне забезпечення для використання нових навчальних технологій;
- врахування у процесі використання НІТ особливостей національної культури та освітніх традицій.

2. Безперервність як провідний принцип реформування освітніх систем

Провідною ідеєю, що покладена світовою педагогічною думкою в основу оновлення освіти, є *ідея безперервності освіти*. Цей висновок обґрунтовується такими міркуваннями:

- зростаюча інтелектуалізація і динамізм праці. Кожне десятиліття обсяг наукових знань у світі подвоюється, відбувається швидке оновлення техніки і технологій. Спеціаліст вимушений у таких умовах навчатись усе життя і кілька разів перекваліфіковуватись;
- зростання значимості «людського фактора» як в економічному, так і в соціальному розвитку сучасного суспільства. Широке розповсюдження отримала концепція «компетентної людини» як провідної мети освіти, згідно з якою освітні системи мають бути достатньо широкими, гнучкими, адаптивними, щоб протягом усього життя людини забезпечити розвиток її компетентності у найрізноманітніших проявах;
- поширення ідей демократизації суспільного життя та освіти. Демократизація в освітній сфері привела до високого рівня гетерогенності тих, хто навчається (люди різної статі, соціального походження та перспектив, віку), а, отже, до різноманіття їх запитів, потреб, інтелектуальних можливостей. Звідси випливає необхідність побудови гнучкої і варіативної освітньої системи;
- демографічні зміни, пов'язані з подовженням тривалості життя людей (в середньому до 75-78 років) Після виходу на пенсію вони мають багато років вільного від роботи часу, який вони хочуть провести корисно, удосконалюючи себе

духовно та фізично. У зв'язку зі зростаючим попитом виникають нові освітні послуги для людей "третього віку";

- поява і широке розповсюдження нових інформаційних технологій (телебачення, відеотехніка, персональні комп'ютери, інтерактивні системи тощо), які дають принципово нові можливості для дистанційного та індивідуального навчання.

Отже, головна ідея докорінної реорганізації традиційної освітньої системи полягає у створенні для кожної людини можливостей отримання і поповнення знань, можливостей розвитку, удосконалення, самореалізації протягом усього життя.

Програми створення систем безперервної освіти почали розвиватися під егідою ЮНЕСКО уже в кінці 60-х років. Була створена міжнародна комісія, яка підготувала у 1971 році фундаментальну працю "Навчатися бути. Світ освіти сьогодні і завтра". Комісія сформулювала основні принципи оновлення освітніх систем, провідним з яких стала безперервність освіти.

У 70-ті роки з'явився новий аспект у розгляді цього принципу – концепція "суспільства, що навчається", сутність якої полягала у розширенні розуміння поняття безперервності, у включенні в нього всіх видів формальної та неформальної педагогічної діяльності.

У 80-ті роки на XIX Генеральній конференції ЮНЕСКО вже прямо проголошується, що безперервна освіта «об'єднує всю діяльність і всі ресурси суспільства і спрямована на гармонійний розвиток потенційних здібностей особистості і прогресу у перетворенні суспільства».

Концепція «суспільства, що навчається» повинна, на думку деяких авторів, повернути процесу навчання природний характер, який був притаманний йому на ранніх етапах розвитку людства, коли діти, молодь, дорослі пізнавали світ, засвоювали культурні цінності у ході природної життєдіяльності у різних її формах та видах.

У 80-ті роки ідеї безперервної освіти стають частиною національних освітніх програм розвинутих країн.

Процес формування системи безперервної освіти набуває у кожній країні свого специфічного характеру. Однак найбільш загальні принципи побудови такої системи є спільними, тому що вони продиктовані об'єктивними потребами розвитку цивілізації.

До таких принципів відносяться:

- орієнтація освітньої системи на людину, на її неповторну індивідуальність, на базові потреби, серед яких найважливіше місце займає потреба у безперервному самовдосконаленні і самореалізації;

- широкий демократизм, спадкоємність всіх ступенів освітньої системи. доступність і відкритість будь-якого з них для кожного індивіда незалежно від статі, соціального стану, національності, раси;
- гнучкість освітньої системи, її швидке реагування на освітній попит ; особливості інтересів, стилів і темпів навчання різних категорій населення;
- різноманіття освітніх послуг, що пропонуються системою, право кожної людини після базової школи на вибір своєї стратегії подальшого навчання і розвитку;
- перебудова системи професійної освіти від прагматичне орієнтованої у соціально-орієнтовану;
- широке застосування електронних технологій з освітньою метою на будь-якому етапі життєдіяльності людей (робота, домашнє господарство, відпочинок тощо).

Тенденції розвитку системи дошкільного виховання

До 80-х років ХХ століття системи дошкільного виховання більшості країн були розвинуті недостатньо, тому що виховання дітей цього віку традиційно вважалось пріоритетом сім'ї. Лише у СРСР та у країнах Східної Європи проводилась цілеспрямована політика розвитку державної системи дошкільного виховання, оскільки до жінок ставились, перш за все, як до учасників виробництва, вони складали більше 50% робітничої сили. У цих країнах від 40 до 70% дітей 3-6 річного віку відвідували дошкільні заклади.

Причиною суттєвих змін у ставленні до організованого дошкільного виховання в усьому світі у 80-х роках ХХ ст. стали такі чинники:

- широке залучення жінок, навіть матерів, у абсолютній більшості країн світу до праці за межами оселі;
- значне зростання кількості розлучень (у великих містах розлучується кожна третя сім'я), результатом чого стала відсутність достатнього нагляду за значною кількістю дітей дошкільного віку;
- поширення руху за рівноправ'я чоловіків та жінок. Його результатом стало прийняття цілого ряду документів, наприклад, Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Декларації Комітету міністрів Ради Європи про рівноправність жінок та чоловіків тощо;
- проведення широкого кола психолого-педагогічних досліджень, які довели, що раннє дитинство є особливо сенситивним періодом для розвитку інтелектуальних, творчих здібностей особистості. Не розвинуті у цьому віці здібності "згасають", їх не можна компенсувати у майбутньому;

- зростання вимог до якості підготовки професіоналів у сферах сучасного виробництва, яку треба починати з інтенсивного загального розвитку особистості з ранніх років життя.

Значного розвитку зазнала система дошкільного виховання і у країнах, що розвиваються. Прикладом тут, як вважають дослідники, можна вважати Індію, де уряд розробив спеціальну програму «Комплексна служба розвитку дитини». Відповідно з цією програмою у країні створена система державних дошкільних закладів для дітей з демократичних версти суспільства, яка поповнила вже існуючу мережу приватних закладів – дуже різноманітних за своїми можливостями та завданнями.

Активне зростання мережі дошкільних закладів є характерним для Китаю (більш ніж втричі за 80-90-ті рр.), південній Кореї (за 80-90-ті рр. відсоток дітей, що відвідують дитячі садки, зріс з 7 до 60%). Однак різниця між розвинутими країнами та тими, що розвиваються, за показниками у сфері дошкільного виховання залишається дуже суттєвою. Якщо у розвинутих країнах дитячі садки відвідують 40 і більше відсотків у віці 3-4 років і 90-100% у 5-річному віці (у підготовчих групах при школах), то у країнах, що розвиваються, охоплення дітей дошкільного віку виховними закладами не перевищує, як правило, 12-15%. В Україні у зв'язку з економічною кризою кількість дошкільних закладів значно зменшилась, що приводить до послаблення рівня підготовки дітей, які вступають до початкової школи.

Характерною особливістю розвитку системи дошкільного виховання у світі в сучасних умовах є *різноманіття типів дитячих закладів*. Найбільш поширеними з них є: дошкільні (підготовчі) класи при початкових школах; державні, громадські та приватні дитячі садки з режимом повного дня, центри короткострокового нагляду за дітьми (протягом 3-4 годин); дитячі садки при підприємствах для дітей персоналу; дитячі групи при церквах; дитячі садки для дітей з бідних та соціально неблагополучних сімей; дитячі садки (різної форми власності) для дітей з вадами розумового та фізичного розвитку. Ці заклади мають різні цілі, завдання та методичну забезпеченість.

Провідними тенденціями розвитку системи дошкільного виховання є:

- загальне розширення мережі дошкільних закладів;
- пріоритетне створення повноцінних дошкільних закладів, що ставлять за мету як турботу про повноцінне харчування, догляд за здоров'ям дітей, так і їх різнобічний розвиток, підготовку до школи, психологічну адаптація до умов наступного навчання;
- розвиток системи психолого-педагогічного та соціально-педагогічного консультування майбутніх та молодих батьків.

Наслідком цих процесів стало подальше зростання кількості дітей 3-4 річного віку у дитячих закладах; перетворення дошкільного виховання на обов'язковий етап шкільної освіти шляхом створення нульових та пропедевтичних класів при державних школах багатьох країн.

Реформи початкової школи

В Україні, як і у ряді країн СНГ, продовжує існувати 4-річна початкова освіта, що є невід'ємною складовою основної 9-річної.

Певний інтерес для розуміння процесів, що відбуваються у початковій освіті у різних регіонах світу, представляють і дані Міжнародне Бюро освіти щодо середньої кількості навчальних занять на тиждень початкових школах державного сектору.

Оцінка якісної сторони діяльності системи початкової освіти у різних регіонах світу дозволила фахівцям визначити такі тенденції її розвитку:

- зближення початкової школи з дошкільними закладами. Формами такого зближення і навіть злиття стали класи для малюків у Англії, материнські класи у Франції, дошкільні (підготовчі класи) у США тощо. Такі заклади відвідують до 100% дітей з п'ятирічного віку. У країнах Східної Європи, у пост-радянських країнах (у тому числі і в Україні) існують навчально-виховні комплекси "дитячий садок-школа", що мають єдині або скоординовані програми розвитку дитини, єдине керівництво;

- злиття початкової школи з першим ступенем середньої освіти - створення "основної школи" (базової), обов'язкової для всіх дітей протягом 9-10 років навчання у більшості країн світу. Базова освіта розглядається міжнародним співтовариством як необхідна, така що повинна забезпечувати життєві потреби людини на сучасному етапі розвитку цивілізації. У 1990 році на Міжнародній освітній конференції, організованій ЮНЕСКО у Джомтьєні, були сформульовані *базові освітні потреби сучасної людини*, які має задовольняти школа базового рівня: "Ці потреби охоплюють як необхідний обсяг навичок (вміння читати, писати, володіти усною мовою, рахувати та розв'язувати задачі), так і основний зміст навчання (знання, професійні навички, ціннісні настанови і погляди), які необхідні людям для виживання, розвитку всіх своїх здібностей, життя та праці в умовах збереження людської гідності, всебічної участі у розвитку, підвищення якості свого життя, прийняття розумних рішень і продовження освіти". Школа, що реалізує такі потреби, не повинна досягати цього за рахунок надмірного насичення навчальних програм.

Важливими умовами успішної роботи базової школи названі налагодження гуманних стосунків між учителем та учнями: вивчення середовища, в якому живуть діти: використання сучасних засобів комунікації; поєднання шкільної та позашкільної роботи. Сьогодні базова освіта повинна охопити близько 900 млн. дорослих неграмотних людей, 130 млн. дітей, що не відвідують школу і 100 млн. підлітків, що передчасно її залишили. Трьома провідними компонентами базової освіти, до яких повинні отримати доступ учні, повинні стати: етика і культура, наука і техніка, економічні та соціальні науки. Важливим завданням базової школи повинно стати "формування смаку до отримання знань, спраги та радості пізнання", бажання отримувати базову а потім і безперервну освіту;

- об'єднання дрібних шкіл у сільській місцевості. Така практика має місце і в Україні. У тих країнах, де є труднощі з транспортом та дорогами, де відстані між населеними пунктами достатньо великі (Китай, Україна та ін.), продовжує існувати мережа одно- та малокомплектних шкіл.

- поява або зростання кількості початкових шкіл, які задовольняють культурні потреби окремих груп населення: етнічних груп у навчанні дітей рідною мовою (США, Нова Зеландія, Австралія, країни СНД): племен та каст у віддалених районах у дистанційному навчанні своїх дітей по радіо; шкіл-інтернатів для дітей-інвалідів, шкіл корекційно-розвивального навчання, репетиторських шкіл тощо.

Середня освіта: сучасний стан та перспективи розвитку

Протягом багатьох століть середня освіта мала елітарний характер. Вона обслуговувала потреби верхівки суспільства і була спрямована, перш за все, на підготовку до вступу в елітарні вищі навчальні заклади, на розвиток розумових здібностей, лідерських волевих якостей, світських манер (у різних країнах наголос робився на певному, характерному для неї завданні), а не на підготовку до практичного життя. Єдиним, а потім єдино повноцінним типом середньої освіти вважалась класична школа: граматична школа у Великобританії; гімназія у Німеччині, Австрії, Швеції; ліцей у Франції, Італії, Греції.

У кінці XIX - на початку XX століття у зв'язку з ускладненням процесів матеріального виробництва, кількісним зростанням потреб у освічених працівниках подовжуються строки обов'язкового навчання: початкова школа надбудовується 3-4-5 річною неповною (неповноцінною) середньою. У Європі таким чином виникають сучасні школи (Великобританія), основні школи (Німеччина), вищі початкові школи (Франція). Ці школи мали (і мають) тупиковий характер, вони готували дітей до вступу у світ праці.

У цей період продовжують існувати і школи академічного профілю, які приймають до 10-15% всіх учнів. У європейських країнах виникає і проміжний тип середньої освіти, який утворюється шляхом введення до закладів академічного профілю реальних дисциплін (так звана "сучасна освіта"). Метою цієї школи стає

підготовка до вступу у середні спеціальні навчальні заклади. Представлена вона була технічними школами у Англії, реальними училищами (школами) у Німеччині, загальноосвітніми колежами у Франції тощо.

Принципово іншим шляхом йшов розвиток середньої освіти у країнах, що історично були позбавлені (або позбавилися самі) середньовічної традиції організації середньої освіти за становою ознакою. Так у США в кінці минулого сторіччя була створена громадська "всеохоплююча школа", що була відкрита для всіх бажаючих. Вона працювала за схемою 3+3 (молодша середня + старша середня). У старшій середній школі шляхом вільного вибору учнями ряду предметів виділялися академічний та професійний профілі.

З 60-х років ХХ століття у зв'язку із бурхливим розвитком НТП середня освіта стала масовою, кількість учнів у цій освітній ланці подвоювалась і навіть потроювалась у західних країнах за одне-два десятиліття. У Європі почався процес демократизації повноцінної середньої Школи шляхом об'єднання під одним дахом різних типів середньої освіти (повної та неповної середньої школи) з одночасним збереженням їх внутрішньої цільової та змістової диференціації. Процес створення об'єднаних шкіл найбільш активно проходив у Великобританії, де їх Звідує більшість школярів. У ФРН до такого типу шкіл ходять не більше 10% учнів, тобто процес уніфікації середніх навчальних закладів є значно більш ускладненим. Розпочався аналогічний процес і у Франції, але теж не досяг значних успіхів.

Еволюціонує і повноцінна середня школа класичного типу. В якій традиційно домінували давні та нові мови, математика, суспільні дисципліни. Для цього типу середньої освіти характерною сьогодні є диверсифікація на етапі старшої середньої школи. Виникають все нові та нові профілі ліцеїв та гімназій, які носять професійно-орієнтований характер (технічний, економічний, музичний, педагогічний, сільськогосподарський тощо).

Новою тенденцією для шкіл академічного профілю є введення до навчальних планів дисциплін практичної спрямованості (гімназії ФРН). що дає можливість випускникам зробити більш певними свої життєві перспективи у разі відмови з якоїсь причини від вищої освіти, на яку така школа перш за все і орієнтує.

Для України, як і для інших країн пострадянського простору характерною є тенденція відходу від уніфікованої середньої школи. Виникають нові типи шкіл - гімназії, ліцеї, колежіуми, що мають профільний характер. Продовжує існувати і загальноосвітня середня школа.

Швидкими темпами розвивається середня освіта і у країнах, що розвиваються. Якщо повна середня освіта все ще продовжує бути привілеєм верхівки суспільства, то неповна середня стає масовою і охоплює в середньому 30-50% підлітків відповідного віку.

Отже, провідним шляхом розвитку системи середньої освіти є шлях її *диверсифікації*, що надасть можливість кожній людині розвинути й застосувати свої таланти, обмежить шкільний відсів, дозволить багатьом юнакам та дівчатам позбавитись почуття відчуженості та відсутності перспектив на майбутнє. Така диверсифікація надає можливість говорити про два рівні середньої освіти: академічний рівень, що веде до університетської освіти, та професійний, технічний, що веде безпосередньо у світ праці. Важливою є і тенденція до надання випускникам середніх навчальних закладів подвійної життєвої перспективи: можливості вступити до закладу післясередньої освіти та безпосереднього вступу в світ праці з набуттям у процесі навчання у школі навіть академічною профілю певних професійних компетенцій. Така орієнтація зумовлена необхідністю підвищення конкурентноздатності молоді на ринку праці.

Пріоритетними завданнями, притаманними для середньої освіти є надання системи наукових знань, розвиток особистості, її соціалізація.

Сучасна загальна освіта повинна навчити молодь функціональній, науковій та технологічній грамотності, загальній культурі. Головним завданням освіти є формування громадянина, його загальної культури. Саме навколо поняття "загальна культура" повинно відбуватись зближення двох рівнів середньої освіти - академічного та професійного.

Основні напрями розвитку системи професійної освіти

Цілями професійної освіти в сучасних умовах є:

- надання молоді, що вперше вступає у трудове життя, широкого кола загальних і професійних знань та навичок, що стануть достатньою базою для безперервної професійної освіти протягом усього життя;
- забезпечити робітників, які вже працюють, новими навичками та компетенціями, необхідними для задоволення постійно оновлюваних потреб сучасного високотехнологічного виробництва;
- забезпечення доступу до ринку праці безробітних, що не мають достатньої освіти (у 1998 році з 3 млрд. світового потенціалу робочої сили на 25-30% поширювалась неповна зайнятість; 140 млн. чоловік були безробітними).

Основними шляхами здобуття професійної освіти є:

- система учнівства на підприємствах з одночасним навчанням у загальноосвітній школі за скороченою програмою. Така система склалася у ряді європейських країн (ФРН, Великобританія, Нідерланди);
- професійне відділення старшої середньої школи. Такі можливості надають професійні ліцеї у Франції, міські технологічні коледжі Великобританії, професійні профілі середніх шкіл у США та Японії тощо;

- 2-3-річні професійні училища в Україні, Китаї, Чехії тощо. У таких закладах навчається 30-50% випускників базової школи;

- середні професійні навчальні заклади різних типів (технікуми, середні професійні училища, коледжі тощо). Випускники таких закладів можуть продовжити навчання у вузі відповідного профілю.

Нова парадигма освіти спрямована на формування здатності отримувати роботу та її успішно виконувати (employability). Така здатність як інтегрована якість особистості включає:

- інтелектуальні навички діагностування явищ та процесів, їх аналізу; інноваційної діяльності, самоосвіти;

- навички спілкування, прийняття рішень, адаптації у колективі, колективної роботи, позитивної конструктивної поведінки;

- професійні знання та навички фундаментального характеру, що можуть стати основою для забезпечення професійної мобільності;

- підприємницькі навички, що включають ініціативу, творче ставлення до своєї роботи, здатність до осмислення перспектив її розвитку, прорахування ризиків у прийнятті нових рішень, розуміння законів бізнесу.

Таблиця 3. Порівняльна таблиця старої та нової парадигми професійної освіти

СТАРА ПАРАДИГМА	НОВА ПАРАДИГМА
Орієнтація у розвитку професійної освіти на існуючу (планову) пропозицію	Орієнтація у розвитку професійної освіти на реальний попит ринку праці
одноразове набуття кваліфікації	освіта протягом всього життя
надання кваліфікації вузького профілю (для конкретного робочого місця)	надання кваліфікації широкого профілю та навчальних навичок для підвищення, зміни кваліфікації, пошуку нового місця роботи
відокремлення процесів теоретичної та практичної підготовки	інтеграція процесів набуття теоретичних знань та практичних навичок
твердий графік прийому на навчання та його закінчення	гнучкий та варіативний підхід до визначення строків навчання
орієнтація на формальний сектор економіки	врахування потреб формального та неформального секторів економіки
орієнтація на роботу за наймом	орієнтація як на роботу за наймом, так і на самостійне підприємництво

освітня політика та фінансування сфери профтехосвіти здійснює держава	функції визначення політики у сфері профтехосвіти, контролю за її розвитком та забезпечення фінансовими ресурсами відокремлені одна від одної, зумовлені потребами ринку праці
централізована система управління профтехосвітою	децентралізована система, що вимагає представництва як центральних так і місцевих владних структур, приватного сектору

Важливою тенденцією розвитку системи профтехосвіти, що відображено у таблиці, є активізація у її організації приватної ініціативи. Зумовлений цей процес, на думку Всесвітньої Організації Праці такими чинниками:

- фінансова криза, що охопила значну кількість країн, криза податкової сфери, що призвела до дефіциту державних коштів в освітній сфері;
- поширення ринкової економіки на всі регіони світу, усвідомлення провідної ролі приватного сектору в організації освіти, що забезпечує актуальні професійні компетенції;
- швидкі зміни у технології та організації праці, що потребують навчання протягом життя;
- нездатність державної системи професійної освіти забезпечити нові потреби ринкової економіки.

У розвитку системи профтехосвіти держава та приватний сектор (у тих країнах, де він достатньо розвинутий) виступають як партнери, тобто співпрацюють. Кожна з співпрацюючих сторін дбає про свої інтереси. Державні інтереси полягають у наданні професійної освіти випускникам шкіл та безробітним, що сприятиме стабільності суспільства та держави; у створенні конкуренції на ринку освітніх послуг, що передбачає можливість вільного вибору навчального закладу, кращої якості пропонованих послуг. Приватний сектор зацікавлений у наданні необхідної кваліфікації своїм працівникам, а також у тому, щоб зайняти провідне місце на ринку освітніх послуг.

При всій очевидності зацікавленості приватних закладів у наданні якісної професійної освіти, дослідники відмічають і негативні тенденції розвитку приватної ініціативи у цій освітній ланці:

- приватні інституції не зацікавлені у створенні навчальних закладів, що вимагають великих затрат, розвиненої інфраструктури;
- професійна підготовка, здійснювана у приватних навчальних закладах, як правило не передбачає надання фундаментальних наукових знань, має вузький функціональний характер;

- заклади професійної освіти, створені при приватних промислових підприємствах часто надають навички, розраховані на короткострокову перспективу. Це об'єктивно зумовлено певною мірою тим, що підприємство не в змозі визначити довготривалу перспективу свого розвитку.

Крім закладів формальної професійної освіти, що можуть мати як державний, так і приватний характер, активно розвивається неформальна професійна освіта-учнівство на робочому місці. Причиною цього є значний розвиток неформального сектору економіки. За даними, оприлюдненими на V Міжнародній конференції з проблем освіти дорослих (Гамбург, 1997), 85% всіх працюючих у світі людей отримали професійну освіту саме таким шляхом.

Головною метою професійної освіти, як уже було сказано, є забезпечення можливості успішного вступу у світ праці. Питання адекватності сучасних освітніх систем вимогам ринку праці є предметом активних порівняльно-педагогічних досліджень. Так, за наслідками порівняльного аналізу стану відповідних проблем у 14 країнах-членах ОЕСО фахівцями організації були сформульовані такі умови забезпечення успішного вступу у світ праці:

- відкрита та добре збалансована система навчальних закладів і кваліфікаційних характеристик, розрахованих на безперервну навчальну перспективу;
- організація можливостей для учнів професійних навчальних закладів поєднувати навчання з працею (неповний, частковий робочий день) на реальному робочому місці;
- забезпечення можливостей набуття широкого кола професійних навичок на етапі обов'язкового навчання для всіх учнів;
- існування ринків праці, що є "дружніми" для молоді;
- існування широкої мережі соціальних служб, які надають допомогу молоді, що рано залишила школу, реінтегруватися в шкільну систему та придбати професійну кваліфікацію;
- співробітництво всіх учасників процесу підготовки молоді до вступу у світ праці на місцевому, регіональному та загальнодержавному рівнях;
- існування розвиненої та привабливої системи інформації, консультації, соціальної допомоги молоді у справі вступу у світ праці;
- добре організована система моніторингу: статистики, індикаторів, досліджень у сфері освіти та зайнятості та їх взаємодія.

Освіта дорослих

Метою освіти дорослих є їх залучення до професійного та громадського життя шляхом надання необхідного для цього рівня грамотності. Провідними типами освіти дорослих є:

- а) загальна (здобуття загальної грамотності або її підвищення);
- б) професійна (набуття нових професійних компетенцій або їх підвищення);
- в) корективна (вивчення державної мови, набуття навичок цивільного спілкування тощо).

Особливо актуальними є різні форми освіти дорослих для маргінальних груп населення: безробітних, емігрантів, в'язнів тюрем тощо. В освітніх програмах, що розробляються для цих груп, робиться наголос на необхідності взаємозв'язку загальних та професійних навичок як засобу надання можливості конкурувати на ринку праці. Про розміри таких освітніх послуг у США, наприклад, можна судити з того, що у 1996 році за програмами освіти дорослих тут навчалось 4 млн. чоловік, які потребували підвищення навичок загальної та професійної грамотності та знання англійської мови. В цій системі працювало 180 тис. учителів, волонтерів, адміністраторів.

У практиці міжнародних досліджень освіти дорослих розроблена класифікація загальної грамотності, необхідної для нормального функціонування у громадянському суспільстві:

- прозова грамотність, яка передбачає розуміння різних видів текстів, зокрема газетних статей, прозових та поетичних творів;
- документальна грамотність - вміння викласти інформацію в документі та почерпнути її звідти;
- математична (обчислювальна) грамотність - вміння робити прості числення та розуміти кількісні показники.

Щодо рівнів загальної грамотності дорослих, то у розвинутих країнах при її визначенні навіть не ставиться питання: "Чи вмієте Ви писати та читати?"

Воно формулюється так: "Наскільки добре Ви вмієте писати та читати?" За методикою канадських дослідників, прийнятою Інститутом освіти ЮНЕСКО, визначають п'ять рівнів грамотності:

- перший рівень - означає серйозні труднощі у читанні, розумінні та інтерпретації текстів та неусвідомлення того, що це є проблемою;
- другий рівень - людина читає прості, ясно викладені тексти; навички їх інтерпретації досить обмежені; проблема недостатньої грамотності не усвідомлюється;
- третій рівень - людина цілком добре читає, але у розумінні складних текстів може відчувати труднощі. Спеціалісти вважають цей рівень мінімально допустимим для нормального функціонування в сучасному суспільстві;
- четвертий та п'ятий рівні - високий рівень грамотності, що передбачає наявність розвинутих загальнокультурних та професійних навичок.

Аналіз стану грамотності дорослих у Канаді за наведеною класифікацією показав такі результати: I рівень - 22% населення; II рівень - 26%; III рівень - 32%; IV та V рівні - від 20 до 25%.

Проведені у розвинутих країнах дослідження рівня загальної грамотності спростували кілька міфів, що мали місце у цій сфері. По-перше, це міф про високий рівень грамотності (у сучасному її розумінні) у розвинутих країнах. Наведені вище цифри свідчать про те, що у Канаді (як і у всіх інших країнах відповідного рівня розвитку) є значна кількість дорослих людей, які не мають необхідних для участі у громадському та професійному житті навичок. Міфом є і точка зору, що навчання в системі формальної освіти обов'язково приводить до набуття певного стандартного рівня грамотності. Дані міжнародних досліджень не підтверджують цього, що спричинює серйозні наслідки для оцінки ефективності систем формальної освіти. З іншого боку, дослідження показали велику роль неформального культурного оточення (громадського, виробничого, сімейного) у набутті загальної грамотності.

65% від загальної складає в сучасних умовах жіноча неграмотність. Гендерний аспект проблеми неграмотності є предметом пильної уваги міжнародної освітянської громадськості, політичних діячів, але розв'язання її просувається занадто поволі. Тому ряд жіночих національних та міжнародних організацій намагаються цілеспрямовано сприяти подоланню неграмотності серед жінок. Прикладом тому може слугувати Діяльність Африканського форуму жінок-освітян (Forum of African Women Educationalists) членами якого є високопоставлені члени урядів, Представниці університетських кіл регіону. Провідними напрямками діяльності організації у сфері жіночої освіти є: проведення наукових досліджень, розробка парадигми альтернативної жіночої освіти в Африці, консолідація зусиль, спрямованих на протистояння дискримінації у відповідній сфері, здійснення впливу на розробку освітньої політики з урахуванням гендерних аспектів, підготовка педагогів та інструкторів, методичної бази у відповідній сфері.

Урахування гендерних аспектів у справі подолання неграмотності передбачає здійснення цілеспрямованих зусиль по включенню жіноцтва у сферу глобальної економіки. Проблема полягає не просто у відкритті більшої кількості шкіл, а у врахуванні у навчальному процесі жіночої сутності (емоційного світу, способів мислення, гендерної ідентичності); у наданні системі жіночої освіти багаторівневого та багатоаспектного характеру.

Здійснюється освіта дорослих як у закладах формальної освіти (загальноосвітні та професійні навчальні заклади), так і неформальним шляхом (учнівство на робочому місці, різноманітні курси для здобуття нової спеціальності та задоволення пізнавальних, соціальних потреб).

Особливістю розвитку освіти дорослих в сучасних умовах є значне розширення кількості агентів, що залучаються до участі в ній. Крім держави, що поступово шляхом децентралізації та роздержавлення цього освітнього сектору займає в ньому все більш опосередковану позицію (залежно від національних традицій, стану розвитку економіки), такими агентами все більш активно стають місцеві громади, бізнесові структури, профспілки, релігійні та політичні організації.